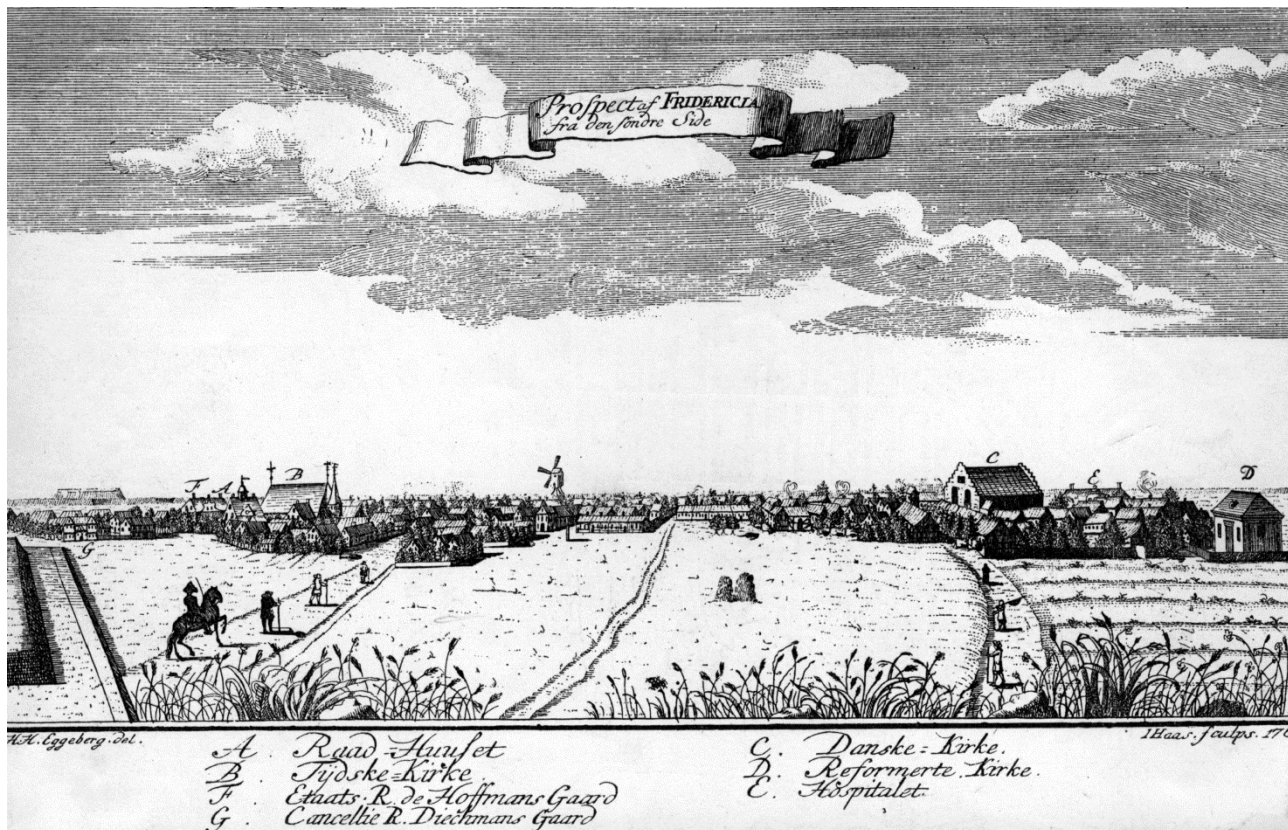

Kildepakke om de reformerte

Museerne i Fredericia Fredericia Gymnasium 2015

INDLEDNING

En vigtig gruppe af kilder er de såkaldte offentlige institutionelle kilder. Disse inkluderer love, politiske taler holdt i offentlige institutioner som FN, Folketinget osv., traktater o.l.

Love i Danmark (i perioden 1660-1953) er regler for samfundets indretning og dermed et redskab og symbol for magthaverne.

Typiske spørgsmål man vil stille til arbejdet med en lov er

1. **Hvornår er loven fra?**
2. **Hvad er indholdet i loven?** Prøv at opdele i underpunkter eller beskriv hvad indholdet af de enkelte paragraffer (§) drejer sig om.
3. **Hvem står bag loven, dvs. hvem har skrevet under og hvem har udfærdiget den?** I Danmark er det altid Kongen, der skriver under, mens det skifter, hvem der står bag. I Enevældens tid (1660-1849) var det således ofte kongens betroede medarbejdere, mens det efter Grundlovens indførelse i 1849 er Rigsdagen og efter 1953 alene Folketinget.
4. **Hvad er hensigten med loven?** Når man laver en lov, er det for at fremme en bestemt adfærd, som ikke findes i forvejen eller understøtte eller lovliggøre en adfærd. Det kan altså være vanskeligt at slutte fra hvad der står i en lov, til hvad der sker i virkeligheden. Her kan man f.eks. tænke på færdselsloven eller love om beskatning.
5. **Hvad kan man ud fra lovene sige om samfundets indretning?** Her kigger man på hensigten i punkt 4 og ser på den politiske eller religiøse grundholdning, som ligger bag en sådan lov. Giver man således en stor grad af religionsfrihed, eller pålægger statsmagten mange restriktioner for religiøse mindretal, kan det fortælle noget om religionsfriheden i et samfund. Det er her vigtigt, at man også inddrager anden viden om den periode, hvor loven bliver til.
6. **Hvilke konsekvenser fik loven?** Her interesserer man sig for, om loven førte de konsekvenser med sig, som lovgiverne ønskede. Det kan også være interessant at se på eventuelle uønskede eller manglende konsekvenser.

Overordnede problemstillinger til materialet:

I arbejdet med kildepakken kan følgende problemstillinger belyses:

En overordnet problemformulering kunne være:

Hvilke ændringer sker der i kongemagtens syn på religiøse mindretal i løbet af perioden?

Som problemstillinger til denne kan nævnes:

Hvordan viser holdningen sig i de forskellige love?

Hvorfor ændres holdningen til de religiøse mindretal sig i løbet af perioden?

Hvorfor fører Kongemagten i Enevældens tid en politik, hvor der er forskellige regler for forskellige byer?

Hvordan afspejler denne politik udviklingen i Danmark og Europa?

FREDERICIAS HISTORIE

Fredericia blev grundlagt som en ny by ved midten af 1600-tallet. Baggrunden var de mange krige, der havde hærget Europa i første halvdel af 1600-tallet. Især Trediveårskrigen 1618-1648 havde været hård ved Europas befolkning og lande. Jylland var blevet besat af fjendtlige tropper - og allierede hjælpetropper - i de tre krige:

- 1) Kejserkrigen 1626-1629. Her deltog Christian 4. i den europæiske Trediveårskrig, men tabte hurtigt til en tysk katolsk hær, som efterfølgende besatte Jylland.
- 2) Torstenssonkrigen 1643-1645. Dette var en krig mellem Danmark og Sverige, hvor en svensk hær under general Torstensson besatte Jylland.
- 3) Første og Anden Karl Gustav krig i 1657-1660. Dette var to krige mellem Danmark og Sverige, hvor den svenske hær besatte hele Danmark bortset fra København. Da krigen sluttede mistede Danmark Skåne, Halland og Blekinge. Efterfølgende blev den danske konge enevældig.

Den danske konge ønskede at støtte forsvaret af Jylland, og et af midlerne til dette skulle være en fæstning. I slutningen af 1640'erne påbegyndtes anlæggelsen af en ny by, hvor Lillebælt er smallest. Den blev anlagt på et sted, hvor der tidligere ikke var nogen egentlig beboelse, og byens hovedformål var dens funktion som fæstning. I første omgang fik byen navnet Bersodde efter området, hvilket snart blev til Frederiksodde efter kongen og siden til Fredericia.

For at få Bersodde-fæstningen til at fungere som by, blev der taget en række initiativer til at befolke den. En række af de omkringliggende sognes landsbyer blev nedlagt, og bønder og bondegårde blev tvunget til at flytte til den nye by. Byen blev anlagt efter barokkens arkitektoniske idealer med stramme linjer, men de mange ideer, som kongen og hans rådgivere havde for byen, viste sig af forskellige årsager som umulige.

Byens betydning som fæstning blev snart aktuel. Allerede i 1657 blev den endnu ikke helt færdige fæstning kastet ind i krigshandlinger. Den svenske hær belejrede og stormede byen, hvorefter den blev brændt ned. Efter fredsslutningen i 1660 påbegyndtes arbejdet med at genopbygge byen og fæstningen, nu under navnet Fredericia. Ideerne med byen var mange, og tankerne var store med kanaler, en børs, kongeslot og flere andre bygninger.

Forudsætningerne kunne dog ikke følge med. Det danske rige var fattigt efter 1600-tallets mange krige, og det viste sig svært at de "rigtige" borgere til at bosætte sig i den nye by. I 1674 og 1682 forsøgte den danske konge at afhjælpe dette ved at udstede en række økonomiske og retslige privilegier samt give borgerne asylret og religionsfrihed. Byens befolkning kom derfor til at bestå af en broget skare: Bønder fra omegnens nedlagte landsbyer, udenlandske lejede soldater, tilflyttede falenter og kriminelle fra det øvrige Danmark samt en række håndværkere, landbrugere og borgere fra forskellige egne af Europa, der kom til Fredericia for at dyrke deres tro i fred. Dette var katolikker, jøder og huguenotter.

De fremmede trossamfunds vej til Fredericia

Fredericia 1650-1970 – drøm, dårskab og duelighed, s. 50

På kortet er med streger i forskellige farver angivet katolikkernes (blå), jøders (rød) og reformertes (rosa) vej til Fredericia.

Fredericia havde siden 1664 jævnligt besøg af en jesuitsk pater for at betjene de mange katolske soldater, der opholdt sig i byen. Menigheden talte desuden en del håndværkere fra f.eks. Nederlandene, Italien, Böhmen, Bayern, Norge og Sverige. Sct. Josephsøstrene kom oprindeligt fra Frankrig.

Selv om man i Fredericia helst modtog mere velbeslåede sefardiske jøder fra Pyrenæerhalvøen, så kom der hovedsageligt fattige ashkenasiske jøder til Danmark fra polske og tyske områder. Den første jøde fik opholdstilladelse i Fredericia i 1675.

På grund af den franske katolske konges forfølgelser flygtede ca. 250.000 reformerte/huguenotter ud af Frankrig i sidste halvdel af 1680'erne. En stor gruppe blev budt velkommen i området Uckermark mellem Berlin og Østersøen. Herfra blev de reformerte i 1719 inviteret til Danmark, hvor de første ca. 100 indvandrede reformerte slog sig ned i Fredericia i foråret 1720. (Grundkortet gengivet efter Grosser historischer Weltatlas, III Teil, Neuzeit (3. oplag, München, 1967), s. 152-53).

DEN RELIGIØSE FRISTAD

I 1674 udstedte Christian 5. et sæt privilegier til den forholdsvist nye by, Fredericia. Disse blev mere eller mindre gentaget i et sæt privilegier i 1682. I begge sæt privilegier blev der givet en del økonomiske rettigheder og - i denne forbindelse særligt vigtigt - religionsfrihed i Fredericia.

I 1600-tallets Danmark var der ikke religionsfrihed. Efter Reformationen i 1536 var det lovbestemt, at alle skulle have samme religion som kongen - den lutherske tro. Hvis man havde en anden konfession eller tro ville det i bedste fald betyde en landsforvisning og i værste fald udløse en dødsdom. Fredericias status som religiøs fristad var derfor noget helt specielt i Danmark på dette tidspunkt, og byen havde denne særstatus i det danske kongerige frem til Grundloven af 5. juni 1849, hvor hele riget fik religionsfrihed.

Fristaden betød, at alle kristne konfessioner og jøderne fik lov til at slå sig ned i Fredericia, hvor de måtte udøve deres religion, hvilket ikke var tilladt ellers i Danmark. Jøderne fik endog tilladelse til at opføre en synagoge.

Den frie religionsudøvelse i Fredericia blev givet for at få byen til at vokse. Den nye by havde svært ved at tiltrække indbyggere og håbet var, at en religionsfrihed kunne lokke pengestærke mænd, købmænd, håndværkere, og andre nyttige personer, til at bosætte sig i Fredericia. I de følgende ca. 200 år, hvor Fredericia havde særstatus i kongeriget Danmark, blev det især tre grupper, som hver på deres måde kom til at præge bybilledet i Fredericia. Disse tre grupper var katolikkerne, jøderne og de reformerte.

Den religiøse fristad betød ikke en fuldstændig ligeberettigelse for alle religioner i Fredericia. Ud over den jødiske tro var det kun forskellige grene af den kristne tro, der var tilladt i byen, og generelt var den lutherske tro - som for det øvrige Danmark - den "øverste" tro i Fredericia. De øvrige konfessioner blev tilladt, men måtte eksempelvis ikke missionere blandt luthersk troende. Man måtte udøve den religion, man var født til, men det var ikke tilladt at konvertere til at være katolik, huguenot eller jøde. Der var ikke frit valg, og det blev straffet hårdt, hvis man gik imod loven.

Da hele kongeriget fik religionsfrihed med Grundloven i 1849 betød ikke det store for byen Fredericia bortset fra, at den mistede sin særstatus. For de forskellige konfessioner i byen betød Grundloven, at de dermed fik en mere lovmæssig ligestilling overfor den lutherske tro.

DEN KATOLSKE MENIGHED I FREDERICIA

Der fandtes katolikker i Fredericia allerede inden byen blev til en religiøs fristad. Dette skyldtes Fredericias status som fæstningsby. En del af de lejede soldater i byen var katolikker fra tyske områder, og den jesuitiske feltpræst blev stiltiende accepteret, dog under forudsætning af, at der ikke blev missioneret og de katolske gudstjenester og messer ikke blev afholdt på dansk.

Da Christian 5. med privilegierne af 1674 og 1682 indførte religionsfrihed i Fredericia, fik de katolske borgere en fast jesuiterpater stationeret i byen. I 1686 udstedtes yderligere privilegier til den katolske menighed, hvormed de fik tilladelse til at holde skole og indrette kirke. Det blev desuden bestemt, at de to paterer i Fredericia også skulle betjene katolikkerne i det øvrige Jylland og Fyn samt hertugdømmerne Slesvig og Holsten - her blev der vel tænkt på de mange katolske lejede soldater i dansk tjeneste.

I 1600- og 1700-tallet var der på trods af religionsfriheden i byen gentagne gange stridigheder mellem de katolske paterer og de lutherske præster. Disse opstod ofte som følge af personer, der konverterede deres tro. Det var klart lovbestemt, at i ægteskaber mellem en katolik og en lutheraner skulle børnene opdrages lutheransk. De største stridigheder kom dog, når en lutheraner bevidst konverterede til katolicismen, hvilket i de lutherske præsters øjne måtte være ensbetydende med, at de katolske paterer havde missioneret, og dermed havde forbrudt sig mod loven. I en kortere årrække i 1740'erne blev det katolske kapel således lukket, efter at de to paterer var blevet kendt skyldige i at missionere for og omvende steddatteren til klokkeren ved Sct. Michaelis kirke. Med dommen blev de to katolske paterer landsforvist og kapellet blev lukket. I 1752 annullerede Frederik 5. dommen, og kapellet kunne igen åbnes for katolske gudstjenester og messer. I anden halvdel af 1700-tallet og i 1800-tallet forbedredes forholdet efterhånden mellem paterne og de lutherske præster.

Menigheden fik som nævnt tilladelse til at opføre en kirke i 1686. De første mange år blev der dog afholdt gudstjenester i private hjem og siden i et lille kapel. Først i 1767 blev den katolske kirke Sct. Knud bygget efter en stor testamentarisk gave. Kirken var dog underlagt en række restriktioner: Den skulle ligne et almindeligt borgerhus, og måtte ikke fremstå som en kirke i det ydre. Der måtte ikke være et kirketårn, og kirken måtte ikke bruge en klokke.

Med 1849-Grundlovens religionsfrihed fik den katolske menighed lov til at lade kirken ligne en kirke, og de måtte nu også ringe med en klokke. I 1865 fik Sct. Knuds kirke opført byens første kirketårn og i midten af 1800-tallet opførte menigheden desuden en skole i tilknytning til kirken.

DEN JØDISKE MENIGHED

Det var ikke tilladt at være jøde i Danmark i 1600-tallet, og jøder blev ofte forfulgt i de europæiske lande både før og efter Reformationen i 1536. Christian 4. havde dog et ønske om at tiltrække visse af de pengestærke jøder til sine byer. I Glückstadt og i Altona blev jøder derfor tilladt i henholdsvis 1630 og 1641. De fik desuden tilladelse til at komme til Fredericia i 1674, da byen fik religionsfrihed af Christian 5. Med byens privilegier af 1682 fik jøderne tilmed tilladelse til at indrette en synagoge i byen.

I Fredericia var håbet ligeledes, at der ville komme pengestærke kræfter til byen, når disse fik lov til at udøve deres religion. I de første mange år var det dog hovedsageligt omflakkende personer, der kom til byen. Derfor truede byens magistrater jøderne med, at de ville miste deres borgerret, hvis de ikke byggede hus i byen og slog sig permanent ned.

Inden år 1700 blev der indrettet både synagoge og skole i et privat hus hos et jødisk brødrepår i Danmarksgade - dog var der i en årrække intern splid blandt jøderne, så der ved starten af 1700-årene var en konkurrerende synagoge i et andet privat jødisk hjem. Omkring 1715 samledes menigheden til én enhed, og i 1719 købte menigheden et hus i Riddergade, der blev indrettet til synagoge.

Interne stridigheder i første halvdel af 1700-tallet blev afløst af mere ordnede forhold i anden halvdel af 1700-tallet, og i 1770'erne bestod den jødiske menighed af ca. 150 personer. Menigheden kom i det store og hele godt ud af det med den kristne del af byen, så længe at jøderne ikke hvervede kristne til at konvertere eller blandede sig for åbenlyst i synd. Således blev en jødisk mand, der havde gjort en luthersk pige gravid i 1726 dømt til først at trælle et år i jern som fæstningsslave og derpå landsforvist, mens pigen blev kagstrøget (pisket, mens hun var bundet til en kag) og smidt ud af byen. Dette uagtet, om der var følelser og enighed mellem mand og kvinde.

I 1814 fik alle jøder, der var født i Danmark, tilladelse til at slå sig ned, hvor de ville. Dette blev kundgjort i Anordningen af 29. marts 1814 - også kendt som Jødernes Frihedsbrev. Herefter tyndede menigheden i Fredericia langsomt ud. I 1834 var der 125 jøder i byen og i 1902 blev den sidste jødiske gudstjeneste afholdt i synagogen i Riddergade. Denne blev solgt i 1914 og nedrevet i 1915.

Den jødiske menighed er ikke længere rodfastet i Fredericia. Eneste synlige bevis på deres tilstedeværelse i byen er den mosaiske begravelsesplads ved Vestervoldgade, der efter jødiske traditioner aldrig må sløjfes.

DEN REFORMERTE MENIGHED

De reformerte kaldtes også for calvinister eller huguenotter. De tilhørte en gren af protestantismen, som var inspireret af reformatorerne Jean Calvin og Ulrich Zwingli. Huguenotterne holdt især til i det ellers katolske Frankrig, men blev forfulgt og udvandrede i 1680'erne efter tilbagekaldelsen af ediktet i Nantes 1685. Huguenotterne, der kom til Fredericia, havde således først slået sig ned i Brandenburg. I 1500-tallet opstod protestantismen efter Reformationen i Nordeuropa. Martin Luther var ikke den eneste reformator, og andre var mere eller mindre enige i hans udlægning af kristendommen. Visse reformatorer fortolkede kristendommen anderledes, og der opstod derfor nye retninger inden for protestantismen. En af disse var både inspireret af Ulrich Zwingli og siden Jean Calvin fra Geneve. Jean Calvins følgere blev kaldt for calvinister eller huguenotter.

Huguenotterne slog sig blandt andet ned i det ellers katolske Frankrig, hvor de i 1598 fik fri religionsudøvelse. I Frankrig blev huguenotterne kaldt for reformerte. Forholdene for de reformerte ændrede sig dog i 1600-tallet til det værre. I 1685 kulminerede det, da den frie religionsudøvelse i Frankrig blev ophævet. Der blev udsendt et dekret om, at reformerte kirker skulle nedbrydes, al reformert gudstjeneste skulle forbydes, reformerte præster skulle landsforvises og reformerte børn skulle tvangsdøbes som katolikker. Disse tiltag gjorde, at mange reformerte flygtede eller udvandrede til eksempelvis Brandenburg, Schweiz, Nederlandene og England.

Efter Fredericias grundlæggelse i 1650 havde byen en svær start. Krigshandlinger, manglende økonomi og besvær med at tiltrække de "gode" borgere til byen gjorde, at den ikke var udviklet som forventet. Især den tildelte asylret havde tiltrukket en del af de uønskede borgere, der af forskellige årsager var på flugt fra loven fra andre steder i Danmark. Frederik 4. besluttede sig derfor til at invitere den reformerte gruppe til at bosætte sig i Fredericia i 1719. De reformerte havde et godt ry som dydige og arbejdsomme - to karaktertræk, som Frederik 4. gerne så komme til Fredericia. Han gav derfor gruppen en række særlige privilegier: Menigheden fik anvist jord inde i byen til beboelse og dyrkning, samt over 200 havepladser uden for byen. Denne jord blev administreret kollektivt af menigheden. I 1720 kom de første familier op til byen fra Brandenburg og inden for to år var der ankommet ca. 70 familier. I 1736 kunne man indvie kirke og kirkegård. Fra 1821 blev kirkens område desuden udvidet med en skole.

Antal reformerte i Fredericia:	Antal indbyggere i Fredericia
1787: 317 personer	3066 personer
1855: 628 personer	5579 personer
2015: ca. 300 personer	40.046 personer

Stabelstaden Fredericias Privilegier af 11. marts 1682

1.

5 Fredericia skal herefter altid være en **stabelstad** og som andre stabelstæder have tilladelse til at indføre købmandsvarer og udføre dem igen. Varerne skal ligge i 8 dage, før de må videreføres.

2.

10 Fredericias indbyggere skal fra dags dato have 30 års frihed for alle slags skatter, told og afgifter, hvorefter de igen skal betale disse over alt i vore riger og lande.

3.

15 Alle fremmede som vil bygge bo samme sted skal, når de har taget borgerskab, have samme privileger og friheder som de andre indbyggere.

21.

20 Fri dyrkelse af religion tillades enhver som er af kristen tro, også selvom han ikke er af den **augsburske konfession**. En synagoge bevilges for de jøder, som vil bosætte sig i Fredericia.

22.

25 Fredericia skal give asyl i 10 år til alle, der søger det hos **magistraten**. Dette gælder alle indlandske og udenlandske **fallenter**, eller personer, der ikke kan betale deres kreditorer. Det gælder også de, som har gjort **døds slag** eller anden misgerning uden for vores riger og lande. Når de ankommer skal de straks lade deres navn indtegne i stadsprotokollen og derefter årligt betale magistraten fire rigsdaler.

Kong Christian Den femtes Danske Lov 1683

Anden Bog

Om religionen og gejstligheden.

5

I kongens riger og lande skal alene tillades den religion som er i overensstemmelse med den **augsburske bekendelse**.

XX. kap:

Om jøder.

10

Ingen jøde må begive sig ind i riget uden kongens særlige lejdebrev. Uden et lejdebrev er der 1000 rigsdalers straf. Den, som angiver en jøde til kongens amtmand, skal få 50 rigsdaler.

Sjette Bog

Om Misgerninger.

15

I. kap:

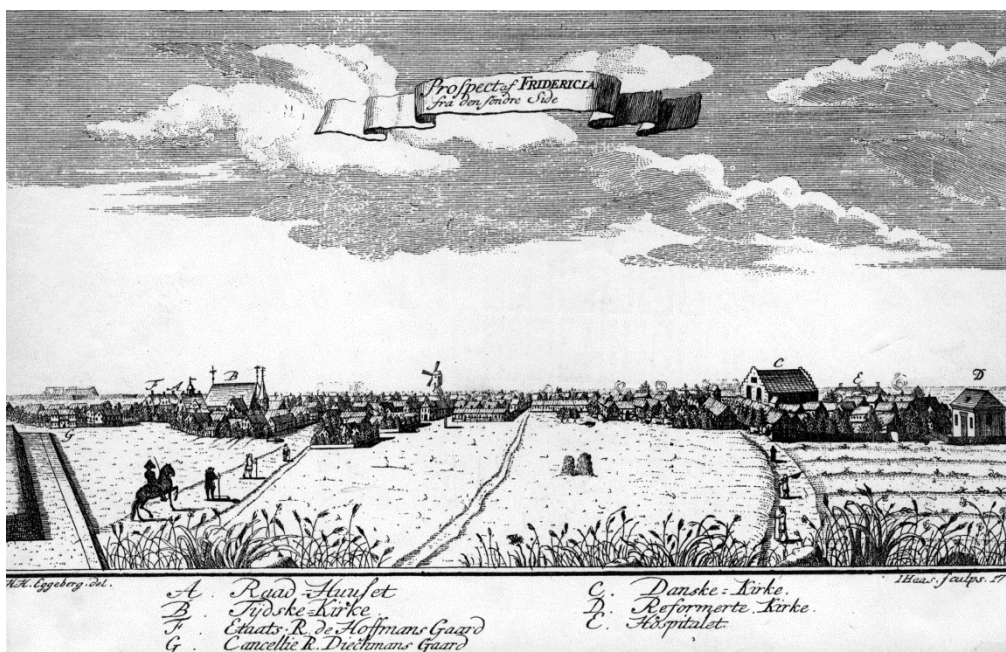
Om vildfarende lære, Gudsbespottelse og Trolddom.

Ingen som er skiftet til den **papistiske religion** må modtage nogen arv, men den skal gives videre til hans næste slægt og arvinger; Men har han arvet, før han skiftede religion, da beholder han arven: Dog må han ikke bo i kongens riger.

Munke, **jesuitter** og andre papistiske gejstlige personer må under deres livs fortabelse ikke opholde sig i kongens riger og lande. Den, der huser papistiske ceremonier, straffes som de, der huser fredløse.

25

Fredericia,
1767

Privilegier viet til De Reformerte og forøget, både for dem, som allerede er etableret her, som for dem, som gerne vil etablere sig.

København d. 23.april 1714

2.

Alle de reformerte forpligtes til at aflægge troskabsed, både mundtligt og skriftligt til **magistraterne**, på de steder hvor de bor eller vil etablere sig. Thi det tillades ikke nogen reformerte at etablere sig her, at drive handel eller udøve en profession, men mindre han har aflagt os troskabsed på ovennævnte måde.

3.

De reformerte skal underkaste sig vor lov, vore bestemmelser eller befalinger og at vise al slags lydighed mod vore embedsmænd og mod alle dem, som skal afgive ordrer i Kongens navn; undtagen hvad der strider imod de privilegier, som vi nådigst har givet dem.

4.

Vi tillader allernådigst de reformerte at få skoler, hvor de også kan modtage børn fra den **augsburske konfession** for at lære dem fremmedsprog, at sy, spinde, kniple og strikke ligesom andre arbejder, som de lave med deres hænder. Men på den betingelse, at mens man underviser børn af den augsburske konfession i ovennævnte arbejder, må man ikke omtale den reformerte religion, og man må ikke fremsætte dens **dogmer** over for nogen af dem. Vi tillader, at de reformerte fædre og mødre selv underviser deres børn dér i deres religion eller lader andre gøre det. Men det vil ikke være tilladt at gøre det i nærværelse af augsburske, thi vi ønsker, at de reformerte holder sig i ro inden for deres grænser, uden at prøve at tiltrække nogen til deres religion. Hvis der viser sig en, som af sig selv ville slutte sig til den religion, er det ikke tilladt at tage imod ham, men de bliver nødt til at sende ham bort omgående.

7.

De skal begynde deres offentlige gudstjenester før og efter middag på samme tidspunkt som vores andre kirker, således at de møder på byens kirkes tredje klokkeslag. Selvom vi allernådigst tillader dem at have en klokke ved deres tempel for at markere timerne, bliver det dem ikke tilladt at anvende klokken for at tilkalde forsamlingen.

9.

Vi fritager allernådigst grunden, hvor deres tempel er bygget, for skat og alle andre afgifter – både hele grunden og bygningerne, som tilhører templet.

14.

Hvad angår ægteskab mellem personer af forskellige religioner, så skal de have en kristelig vielse forrettet af præsten ved den kirke som personen af vor religion er medlem af, uanset hvilket køn han eller hun tilhører.

45 Alle de børn, som fødes i disse ægteskaber, skal også tilhøre vores kirke og skal døbes af præsten i det sogn, hvor deres fædre og mødre bor for senere at bliver opdraget i vor Evangelisk-Lutheranske religion.

21.

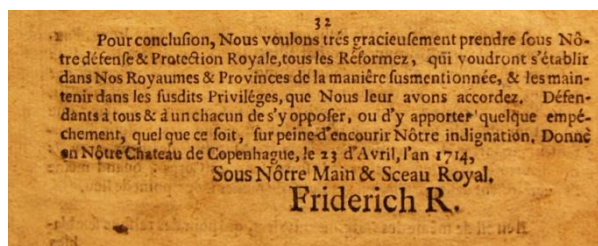
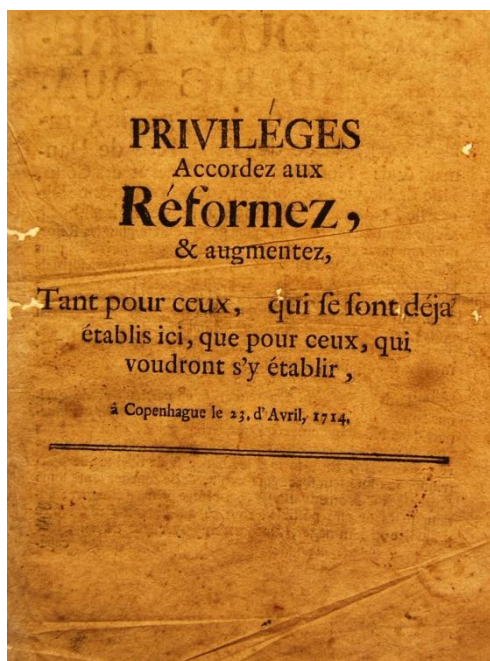
50 Endvidere fritager vi allernådigst de reformerte en fuldstændig fritagelse af enhver civil byrde i 20 år. Vi giver dem ret til – ligesom vore undersætter – at udøve deres profession og udøve al slags handel.

32.

55 Til slut vil vi allernådigst tage alle reformerte, som vil etablere sig i vort kongerige og vore provinser på ovennævnte måde under vores kongelig beskyttelse og fastholde de ovennævnte privilegier, som vi har givet dem. Vi forbyder enhver at modsætte sig det eller lægge hindring i vejen derfor, da man ellers risikerer vores vrede.

Skrevet i vort slot i København d.5. april 1714

60 Under vores hånd og kongelige segl.
Friderich R.

Udtog af de Reformertes Privilegier i Fredericia, dateret den 15. november 1720

1.

De reformerte får en præst og 300 rigsdaler årligt til at lønne ham i 10 år. Desuden får de en dommer fra deres eget land til at afgøre deres stridigheder. På samme måde må de selv beskikke en skolemester.

2.

De reformerte anvises pladser til at bygge på. De jordlodder, som andre ulovligt har tilegnet sig, tages fra disse og gives til de reformerte. Af de havepladser, som i strid med privilegierne er gjort til kornmarker og kostede mere end 1 til 2 daler, bliver den ene halvdel taget fra borgerne og uden betaling givet til de reformerte. Den anden halvdel får borgerne mod betaling, hvis de inden en vis tid indretter dem til haver og bygger lysthuse på dem.

3.

De reformerte får til opførelse af deres nye huse en vis kvantitet bygningstømmer. Egetømmer og teglsten må de selv skaffe.

4.

De nye huse, men ikke gamle købte huse, er i fri for skat i privilegiernes løbetid.

5.

De familier, som vil bosætte sig i kongens lande, vil i 20 år være fri for alle borgerlige og bondestands pligter, samt fri for indkvarteringer. Hverken de eller deres børn skal gøre tjeneste i **landmilitsen**.

6.

De reformertes tobak, som er dyrket her i landet må indføres uden told i København og andre købstæder i 20 år, såfremt der findes attest på, at tobakken er dyrket her i landet.

7.

Deres møbler og husråd må ligeledes frit indføres.

8.

Kommandanten befales at sørge for de reformertes sikkerhed.

Kongelig konfirmation af den reformerte gruppes privilegier i Danmark 1731

1.

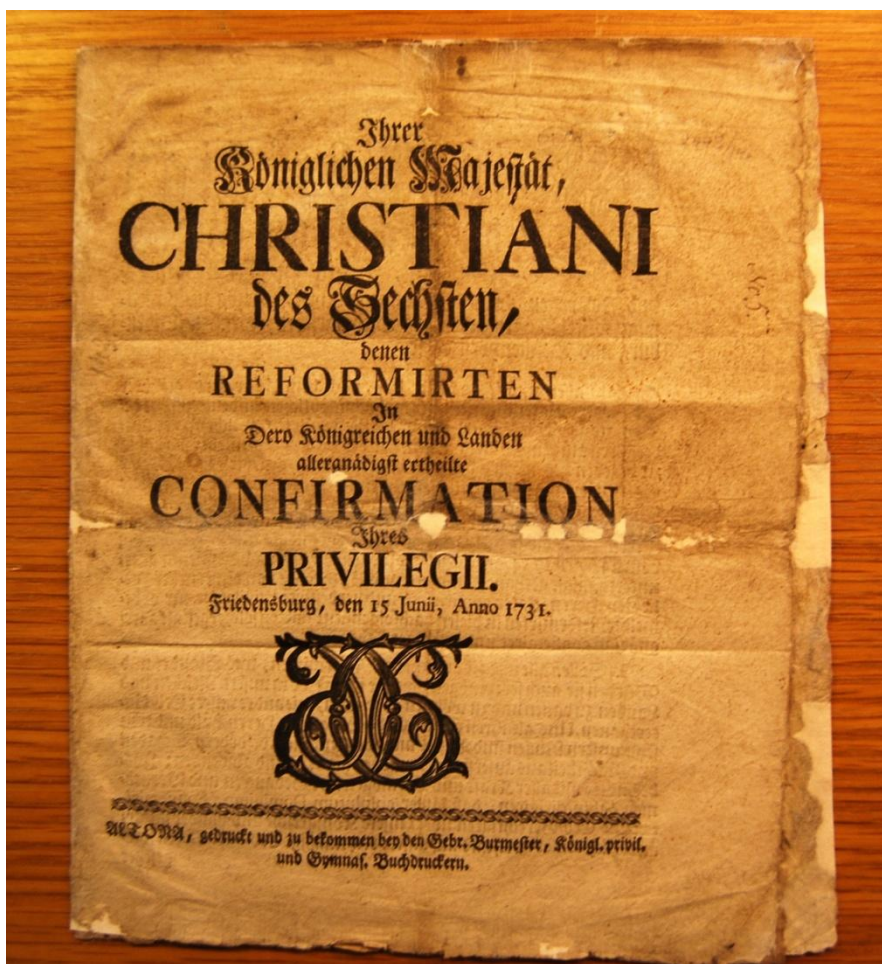
Vi kundgør for alle, at de af vor bedstefar tildelte privilegier til de reformerte ikke blot er **konfirmeret** men også allernådigst forbedret.

35

2.

Alle reformerte, som er bosiddende i vort rige eller tænker på at slå sig ned der, ligegyldigt af hvilken stand de er, såvel åndeligt som verdsligt, skal såvel mundtligt som skriftligt aflægge deres troskabsed for stedets **magistrat**, hvor de opholder sig (...). Det vil ikke være nogen reformerte tilladt, enten at slå sig ned her eller drive noget købmandskab, håndværk og deslige, før han har aflagt sin troskabsed.

40

45

3.

De skal også i alle verdslige sager fuldstændigt være underkastet og forpligtet til at rette sig efter vore love, forordninger og befalinger og herunder til enhver tid vise vore befalingsmænd og alle andre, som handler på kongens vegne, tilbørlig respekt og lydighed, såfremt det ikke strider imod de meddelte privilegier.

50

4.

Det skal være de reformerte allernådigst tilladt at holde visse skoler, i hvilke også børn af den **augsburske konfession** kan blive undervist i andre sprog, i syning, strikning og andet håndarbejde. Så længe børnene af den augsburske konfession undervises, må der ikke tales om den reformerte religion og ingen blandt dem må undervises i den religion. Det tillades, at forældrene selv eller gennem andre underviser deres egne børn i deres religion, når ingen af den augsburske konfession hører dette, thi vi vil have, at de reformerte holder sig roligt for sig selv og ingen søger at overtale direkte eller indirekte. Hvis nogen frivilligt skulle ønske at blive optaget i deres religion, så må det på ingen måde være dem tilladt at optage sådanne, men de er forpligtet til straks at afvise dem.

60

5.

Prædikanterne skal til enhver tid i deres prædikener afholde sig fra at tale med had om den augsburske konfession på nogen måde. Desuden skal de også fuldstændig undgå det, som kan forsage uenighed og strid blandt menige mennesker eller opstand mod myndigheder og andre indbyggere. Offentligt, privat og alle øvrige steder skal de udvise beskedenhed og på ingen måde foretage sig ting, som kan føre til forringelse af indbyggere af den augsburske konfession. Det er dem heller ikke tilladt at tale på offentlige steder eller at protestere mod vore religioners **dogmer**, så der kan forårsages uro eller misforståelser.

70

7.

Deres gudstjeneste skal de indlede i kirken på samme tid og time, når denne indledes i andre kirker - deres menighed skal altså samles, når de andre bykirker ringer. Vi vil bevilge et urværk ved deres kirke, men ingen klokke til at ringe med.

75

8.

Deres gudstjeneste kan de ikke blot holde på fransk og tysk, men også på hollandsk og engelsk, såfremt så mange af disse nationer for fremtiden skulle begive sig hertil, således at de kan deltage i prædikerne på deres eget sprog.

80

9.

Det sted, hvor deres kirke er bygget, og alle til kirken hørende grunde og bygninger vil vi allernådigst holde fri for grundskyld og andre lignende skatter.

85

10.

I deres kirke må der være et lille kirkesegl, hvorved det er dem tilladt at forsegle attester, ægteskabsindgåelser og deslige, og sådant et segl skal være i præsternes og de ældstes forvaring.

90

13.

De kan også uden tilstedeværelse af **deputerede**:

1) tage fat på forargelige medlemmer i deres menighed og gennem straffe bringe dem til erkendelse af deres synder, hvis det angår intern disciplinær administration

2) forene de, der lever sammen i uenighed

95

3) sørge for deres kirkes nødvendige reparation

4) anvise særskilte stole og pladser i deres kirker, som forlanges iflg. deres religion

5) uddele almisser og understøttelse blandt deres fattige til livets opretholdelse

16.

100

Når et embede bliver ledigt ved den reformerte kirke, må menigheden med vor allernådigste bekræftelse atter vælge en prædikant, men ingen prædikant må prædike eller lignende, før han har aflagt sin troskabsed.

18.

105

Hvis de reformerte prædikanter og deres enker rejser herfra, må de medtage deres gods, ejendom og rede penge uden at skulle betale sjette og tiende pension.

19.

110

De reformerte prædikanter skal hvert år oplyse for de deputerede det antal mænd, kvinde og børn, som har nedsat sig i denne by eller opholder sig i den. De skal oplyse hvad disses erhverv er, hvor de bor, samt hvor mange af dem, der har indladt sig i ægteskab, såvel mandlige som kvindelige personer. Hvornår det er sket, hvor mange børn de har i sådant ægteskab, hvor gamle børnene er, og hvor de er døbt.

20.

115

Alle reformerte, som vil begive sig til vort rige og land og slå sig ned i købstæderne, skal i 20 år være fuldstændig forskånet for alle borgerlige forpligtelser og for alle skatter og afgifter og ikke desto mindre have frihed til, ligesom vore egne undersætter, at have borgerlig næring og drive handel ved køb, salg og manufaktur og skibsparter og ernære sig dermed.

120

21.

Hvis de reformerte eller deres børn inden for 20 års forløb vil begive sig væk herfra, skal det stå dem frit for at rejse til andre byer og medtage deres penge uden formindskelse af deres formue på nogen måde.

22.

125

Vi vil også allernådigst give de reformerte frihed til at oprette manufakturforretninger i vore riger og land.

23.

Alle mestre, svende, spindere, farrere og andre folk, som har brug for manufakturer fra fremmede byer og som således vil begive sig til vore kongeriger og lande, skal ikke betale told

130 af deres penge, møbler, redskaber og alle andre instrumenter, som de til deres håndværks
fortsættelse og andet nødvendigt brug fører med sig - tobaksvarer ikke inkluderet.

24.

135 Værksteder og alle andre huse, hvori håndværksfolk bor, skal de første otte år være fri for
grundskyld således også for alle borgerlige og personforpligtelser.

25.

140 Hvad angår håndværksmestre af den reformertes religion, som begiver sig hen til byen, skal
de straks optages i laug uden omkostninger, når de med ed bekræfter, at de i lignende byer
tidligere har sådanne håndværk, som de påtænker at drive her. Hvis de holder svende i
sådanne håndværk, må de ikke hindres i dette.

26.

145 Der må også antages svende på samme måde, selvom de af en eller anden årsag intet lærebrev
har, når blot de kan deres håndværk og aflægger ed derpå, at de har tjent og arbejdet i andre
byer som svende.

27.

150 De reformerte håndværksfolk, som ikke straks har mulighed for at begive sig ind i amtet, må
arbejde et helt år for dem, der vil give dem arbejde. Dog skal de forinden aflægge deres ed og
troskab.

28.

155 Vi vil også give vor allernådigste tilladelse til dem, der ikke knytter sig til et lav, at de kan
arbejde som frimestre, dog uden at tage nogen i lære.

29.

Alle håndværksfolk – især dem, der arbejder med uld – må stykvis sælge, det som de med
egne hænder har forarbejdet.

30.

160 De reformerte som ingen profession har lært eller udført, må drive lille eller stort
købmandsskab, som det behager dem, når der ikke sker nogen indgreb, som kan medføre
særlige privilegier.

31.

165 Endelig vil vi tage alle de reformerte, som bosætter sig i vore rige og lande, under vor
kongelige beskyttelse og holde alle omtalte privilegier i hævd.

Danmarks Riges Grundlov 5. juni 1849

§ 1.

Regeringsformen er indskrænket-monarkisk. Kongemagten er arvelig.

§ 2.

- 5 Den lovgivende magt er hos kongen og Rigsdagen i forening. Den udøvende magt er hos kongen. Den dømmende magt er hos domstolene.

§ 3.

Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke og understøttes som sådan af staten.

§ 80.

- 10 Folkekirkens forfatning ordnes ved lov.

§ 81.

Borgerne har ret til at forene sig i samfund for at dyrke Gud på den måde, der stemmer med deres overbevisning - dog at intet læres, som strider mod sædeligheden eller den offentlige orden.

- 15 § 82.

Ingen er pligtig at yde personlige bidrag til nogen anden gudsdyrkelse end den, som er hans egen.

§ 83.

De fra folkekirken afvigende trossamfunds forhold ordnes nærmere ved lov.

- 20 § 84.

Ingen kan på grund af sin trosbekendelse berøves adgang til borgerlige og politiske rettigheder, eller unddrage sig opfyldelsen af nogen almindelig borgerpligt.

Ordliste til kildepakke om de reformerte

Augsburgske konfession / bekendelse	Den luthersk-evangeliske tro – protestantisme. I 1530 blev den lutherske trosbekendelse beskrevet i denne erklæring, som forklarede indholdet af lutheranismen.
Magistrat / Magistraterne	Betegnelse for byrødder og borgmestre i købstaderne i perioden 1660-1900.
Dogmer	Vigtigste læresætninger i for eksempel en religion. Disse grundsætninger anses for grundlæggende og står ikke til diskussion.
Papistiske religion	Skældsord for katolicisme.
Jesuitter	En bestemt orden af katolske præster dannet i 1540 i forbindelse med modreformation. Jesuitter var meget aktive i missionen og i bekæmpelsen af protestanterne.
Konfirmeret	Bekræftet. Inden for kristendommen bekræfter man sin tro når man bliver konfirmeret.
Deputerede	Repræsentant for den lovgivende magt.
Landmilitsen	Militæret.
Stabelstad	En særlig slags købstad med tilladelse til at opbevare handelsvarer og dermed tjene penge på opbevaringen.
Fallenter	Personer, der er gået konkurs.
Døds slag	Mord, drab.